

Prokešová, M. (2013). *Světla a temnoty Jana Amose Komenského, aneb člověk známý neznámý*. Ostrava: Ostravská univerzita.

O významu díla a osobnosti Jana Amose Komenského pro edukologické i jiné disciplíny bylo dodnes napsáno mnoho slov a vět. Nejen jim by se však mohlo zdát, že po více než třech staletích už s novým pohledem na Komenského není možné přijít. Publikace Miriam Prokešové *Světla a temnoty Jana Amose Komenského, aneb člověk známý neznámý* je důkazem toho, že – nebojíme se dodat naštěstí – opak je pravdou.

Monografie o rozsahu 120 stran včetně abstraktu v českém a anglickém jazyce a seznamu literatury je kromě Úvodu a Závěrečného slova ke čtenáři rozdělena do tří částí. Poslední z nich nám na šesti stranách stručně, přesto však čtivě představuje život tohoto myslitele, kterého se nebojí ukázat jako obyčejného člověka i s jeho nedostatky (M. Prokešová zde zmiňuje např. jeho fascinaci věštbami a viděními).

V druhé části knihy, nazvané *Temnoty Jana Amose Komenského v kontextu současného světa*, M. Prokešová v 15 krátkých esejích prezentuje vlastní filosofické úvahy odrážející myšlenky z Komenského děl, to vše v kontextu prací filosofů, kteří mohli Komenského inspirovat (staří Indové a Hebrejové, Platón, Herakleitos, sv. Au-

gustin), i těch, kteří naopak mohli být Komenským inspirováni (M. Heidegger, G. W. F. Hegel, V. E. Frankl, M. Buber, G. Marcel, E. Lévinas). Z této části knihy čtenář cítí velkou zodpovědnost a pokoru autorky, s níž přistupuje ke všem výše jmenovaným. S jejich texty zachází citlivě, citace, jež volí, nejsou přehnaně zdlouhavé a vhodně dokreslují autorčin záměr odkrýt některá tajemství Komenského myšlenek, které „zde vyvstávají v souvislostech s myšlenkami jiných myslitelů“ (s. 108).

V esejí *Nešťastná světa svoboda* M. Prokešová reflektuje dnešní postmoderní společnost, v níž zdánlivá svoboda, kdy téměř vše je možné a dosažitelné, vede k hamižnosti a nenasytosti. Lidé musí vše mít, vše zažít, vším si projít, právě ono slovo „muset“ je však paradoxně vede k nesvobodě. Svobodným je totiž jen ten, kdo je na materiálním i psychickém (!) zabezpečení nezávislý a kdo stále věří v dobro. S rétorikou ne nepodobnou Komenského v jedné z esejí věnované *Zkroušeným srdcím*¹ M. Prokešová píše, že „jen ten, ... kdo trpí touto svou úzkostí z neschopnosti skutečné zodpovědnosti, jen takováto zkroušená duše je duší, kterou Bůh neopouští“ (s. 71). Zodpovědnost za stav světa pak spojuje s láskou – „jen milující-

¹ Zde M. Prokešová odkazuje na Komenského názor, že znalost, k níž jsme dospěli, nás činí zodpovědnými za svět kolem nás, a zároveň bezmocnými, neboť není v našich silách vše změnit v dobré. Z toho pak pramení úzkost člověka, jeho pochybnosti o smyslu jeho konání na Zemi.

ho člověka trápi utrpení a bolest jiných, bolest světa“ (s. 72).

Nezávislost člověka je podle Komenského dána jeho sebeláskou, ta pak je zdrojem citů k druhým lidem (esej *Láska*, s. 87). V dnešní době se začínají objevovat počiny, které sebe-lásku a s ní spojené sebe-vědomí představují lidem jako základ spokojeného života² – zde je, byť v jeho době jeho pohled na lásku nebyl úplně obvyklý a akceptovatelný, nadčasovost Komenského myšlenek zřejmá. M. Prokešová často odkazuje na Komenského hledání sebe sama (viz např. esej *Hledání*), kdy – v souladu se sebeláskou – máme toto nalézat ve svém nitru, ve svém srdci (esej *Člověk jako křehká bytost*, s. 74). Z děl Komenského víme, že podle jeho názoru v našem srdci sídlí světlo. Máme-li zároveň ve svém srdci hledat sebe, docházíme tak ke svému sebe-vědomí a sebe-lásce. Je-li Bůh světlem, dokládá tím tedy Komenský, že je zároveň láskou, která sídlí v našem srdci? Je jeho „mikrotheos“ nejen Bohem v každém z nás, viditelným v očích každého z nás (esej *Fascinace člověka člověkem*, s. 80), ale zároveň i onou sebe-láskou? Nebo je toto v srdci člověka odděleno? Má člověk, který sám sebe miluje, větší nádeje, že všechny do cesty mu kladené překážky zvládne? Znamená výchova člověka k tomu, aby dokázal odkrývat tajemství,³ také rozvoj jeho sebelásky? A pokud by podle Komenského slovy M. Prokešové (esej *Radost a životní smysl*, s. 77) „výchova měla být cestou k radosti, měla by (radost) ...

rozvíjet; a navíc radostí druhé obdarovávat“, znamená to, že člověk sebe-vědomý a plný sebe-lásky je také radostnější? Jak to Komenský vlastně myslí?

Podobné otázky, které napadají čtenáře této publikace při jejím čtení, vedly M. Prokešovou k neobvyklému pojetí první části nazvané *Světla v hlubinách propastí – fiktivní rozhovory s Janem Amosem Komenským*. Nebýt odkazů na citovaná díla a vědomí toho, že ta, jejichž autorem je Komenský, byla napsána před více než třemi staletími, měl by čtenář pocit, že čte autentický rozhovor, jenž nemohl vzniknout jinak než přímou konfrontací z očí do očí. M. Prokešová sama v závěrečném slovu přiznává velkou míru spontaneity při vyhledávání citovaných úryvků; je si vědoma toho, že zdaleka nebyla vyčerpána všechna témata a že ne vždy může čtenář s výběrem citací Komenského textů souhlasit.

Rozhovory, stejně jako témat, na která jsou vedeny, je celkem 12. Zprvu může čtenář nabývat dojmu jisté umělosti, nicméně od čtvrtého rozhovoru (s. 25) je náhle vtažen do přirozeně plynoucí konverzace, kdy M. Prokešová často Komenského vybízí k vysvětlení jeho pohledu, ukazuje, že si sama není interpretací jeho děl pokaždé zcela jistá, vyžaduje po Komenském podrobnější výklad. Nebojí se napsat, že sama některým myšlenkám a konceptům zcela nerozumí; pokud se jí však do nich v rozhovoru nedaří proniknout hlouběji, nesnaží se o to. Vše činí s pokorou zvědavého žáka,

² Zmiňme zde např. Učebnici sebelásky Lucie Kolaříkové či projekty Cesta pravého muže a Ženy ženám.

³ Tajemství, na rozdíl od tmy, která aktivně člověka pohlcuje a způsobuje jeho záměrnou nevědomost, je tím, co člověku zatím zůstává skryto, aby jej v pravý čas mohl člověk objevit.

který tváří v tvář Komenského promyšlenému pohledu na Boha, svět a člověka sklání svou hlavu s vědomím, že je před ním ještě dlouhá cesta hledání a poznávání. Čtenáři tak dává prostor pro vlastní názory a přemýšlení. Zřejmě z tohoto důvodu vždy po několika otázkách a odpovědích shrnuje základní myšlenku, předkládá čtenáři pro orientaci Komenského systematizaci diskutovaného pojmu či problému. Fiktivní rozhovory ale nejsou jen prostým předkládáním zásadních myšlenek z Komenského textů. Vyvolávají emoce; M. Prokešové, která v rozhovorech prokazuje vynikající orientaci v textech Komenského děl,⁴ se tak daří naplnit cíl svého snažení, který prezentuje v úvodu (s. 7), totiž „přiblížit Jana Amose Komenského jako bytostně lidského člověka“.

Čtenář se může ptát, zda by nebylo vhodnější za každý rozhovor připojit tematicky příbuznou esej. Ačkoli se na první pohled může zdát, jako by textu „něco“ scházelo, čtenář může domýšlet možný autorčin záměr vytvořit knihu, která bude čtenáře ponoukat k listování, k vracení se zpět, k přeskokování stránek, tedy text, s nímž bude čtenář aktivně pracovat. Snad právě zde se odrazil původní cíl vytvořit učební materiál pro studenty (s. 7). Po přečtení knihy je nutno konstatovat, že je dobře, že se tak nestalo, že vznikla plnohodnotná publikace, která má co nabídnout i odborníkům. Svůj podíl na kvalitě knihy mají bezesporu i díla Milivoje Husáka, jež její text ilustrují. Také díky nim má čtenář důvod si

v knize listovat, spojovat si dojem z citlivě vybraných obrazů s citacemi Komenského textů, což může být důkazem, nakolik Komenský svou dobu předběhl a jaký mají jeho myšlenky přesah i mimo pedagogiku a filosofii.

Mnoho pedagogů se dnes zabývá pří-
mou praxí bez vědomí toho, jaké vyšší cíle sledovat, jaké jsou současné ideály edukace. Snad i proto se filosofie výchovy ocitá poněkud na okraji (nejen) jejich zájmu. M. Prokešová se svou prací pokouší tento stav změnit a najít takovou formu přístupu ke čtenáři, která ho ponoukne k uvažování o smyslu, aktuálnosti, užitečnosti Komenského myšlenek. Publikace nese skryté poselství – bez přemýšlení o tom, kam kráčíme, není možné uvažovat nad tím, jaké mají naše kroky být. V dnešní době, kdy se hodnoty evropské civilizace zdají být v ohrožení, je jisté dobré si připomenout význam ideálů, k nimž má edukace směřovat. Ačkoli se Komenský domnívá, že druhému člověku není možné nikdy zcela důvěřovat, M. Prokešová s ním nesouhlasí (esej *Víra*, s. 83). Zdůrazňuje totiž význam učitelů jako těch, kdo především by měli mít v sobě světlo, jímž pak bude následně prozářeno i poznání jejich žáků. Proto by zejména oni měli mít ony ideály stále na zřeteli. Tímto světlem jsme totiž přece podle Komenského spojeni, jsme spolu ve světě; jak dodává a touto publikací také dokládá M. Prokešová, „i kdybychom se mýjeli staletími“ (s. 93).

Martina Rozsypalová

⁴ V této publikaci nejčastěji citovaná *Obecná porada o nápravě věcí lidských* je pak na jedné stránce čtenáři stručně představena.